

รูปแบบของหอพระไตรปิฎกและห้องสมุดในสมัยรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของหอพระไตรปิฎก ทำให้ทราบว่าหอพระไตรปิฎกมีประวัติการสร้างมายาวนานหรืออาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่ที่พุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยนั่นเอง จนมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการสร้างหอพระไตรปิฎกในหลายรูปแบบ อีกทั้งมีพัฒนาการจนเกิดเป็นห้องสมุดขึ้น ดังนั้นจึงทำการศึกษาวิวัฒนาการของหอพระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลาดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 1 - 2 (พ.ศ. 2325 - 2367)

สมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 - 2394)

สมัยรัชกาลที่ 4 - 5 (พ.ศ. 2394 - 2453)

สมัยรัชกาลที่ 6 - ปัจจุบัน (พ.ศ. 2453 - ปัจจุบัน)

4.1 สมัยรัชกาลที่ 1 - 2 (พ.ศ. 2325 - 2367)

หอพระไตรปิฎกในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ เป็นหอพระไตรปิฎกที่ได้รับอิทธิพลจากสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากวัสดุที่ใช้ก่อสร้างในสมัยนั้น มักเป็นเครื่องไม้และเมื่อมีอายุมายาวนาน บางส่วนจึงเสื่อมสภาพไปตามเวลา ส่วนหอพระไตรปิฎกที่มีการบูรณะและคงสภาพดีอยู่จนถึงปัจจุบันที่สามารถทำการศึกษามีดังต่อไปนี้

4.1.1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็น พระอารามหลวงในพระบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนครกรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วย หอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ได้แก่ พระมณฑปและหอพระมณฑิยธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) พระมณฑป

ประวัติพระมณฑป ก่อนที่จะมีการสร้างหอพระมณฑป และหอพระมณฑิยธรรมดังเช่นปรากฏในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2326 พระบาทสมเด็จพระยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระมณฑิยธรรม โดยตั้งอยู่กลางสระน้ำทางทิศเหนือของพระอุโบสถ แต่หอพระมณฑิยธรรมหลังนี้ได้ถูกเพลิงไหม้หมดในวันสมโภชพระไตรปิฎกนั่นเอง สำหรับรูปแบบสถาปัตยกรรมมีการสันนิษฐานว่าคงจะเป็นเรือนเครื่องสับปลูกสร้างขึ้นกลางสระน้ำ และมีระเบียงโดยรอบตามแบบหอพระไตรปิฎกทั่วไป แต่น่าจะมี

ขนาดใหญ่พอสมควร เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกแล้ว ต่อจากนั้นในปี พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปขึ้นใหม่ในตำแหน่งที่ตั้งเดิมของหอพระมณฑปเดิมแล้วใช้เป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 5 ส่วนในรัชกาลที่ 6 นั้นได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเครื่องยอดหลังจากปิดทองล่องชาดเป็นลวดรักประดับกระจกสีแทน และมาในสมัยรัชกาลที่ 7 จนถึงปัจจุบันมีการได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระมณฑปทั้งหลังตามรูปแบบเดิม

รูปแบบสถาปัตยกรรม พระมณฑปตั้งอยู่บนทิศเหนือของพระอุโบสถ อยู่บนฐานไพทีร่วมกับพระศรีรัตนเจดีย์และปราสาทพระเทพบิดร โดยตัวอาคารเป็นผนังก่ออิฐถือปูน ส่วนเครื่องยอดเป็นโครงสร้างไม้ โดยพระมณฑปที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะส่วนใหญ่คล้ายกับพระมณฑปที่ปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ผังขององค์พระมณฑปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่บนฐานซึ่งมีลักษณะเป็นฐานสิงห์ และมีบันไดขึ้นทั้ง 4 ทิศกลาง ตรงกลางห้องประดิษฐานคู่พระไตรปิฎกประดับมุกทรงมณฑปขนาดใหญ่ บรรจุพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ ปัจจุบันย้ายไปเก็บไว้ที่อื่น

ภาพที่ 4.1 พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

2) หอพระมณฑิยธรรม

ประวัติหอพระมณฑิยธรรม หลังจากที่หอพระมณฑิยธรรมเพลิงไหม้ไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระมณฑิยธรรมขึ้นใหม่ โดยย้ายที่ไปสร้างที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับครุเดิม และฉบับอื่น ๆ รวมทั้งเป็นที่บอกหนังสือพระภิกษุสามเณรและที่พักของราชบัณฑิตอีกด้วย โดยมีสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทส่งช่างมาสมทบสร้างแทน หลังจากนั้นได้มีการปฏิสังขรณ์เรื่อยมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 6 แต่มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 7 และในสมัยรัชกาลปัจจุบัน เมื่อฉลองพระนครครบ 200 ปี ได้มีการบูรณะครั้งใหญ่ตั้งแต่ฐาน ตัวอาคารตลอดจนหลังคา ให้มีสภาพดีดังเดิม

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระมณฑิยธรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเจดีย์รอบ เสาของอาคารเป็นเสาก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยม ระหว่างเสาเป็นพนักระเบียงประดับกระเบื้องปราง ชุ่มประตูด้านหน้าชุ่มกลางเป็นชุ่มทรงมณฑป ส่วนชุ่มประตูและชุ่มหน้าต่างอื่นๆ เป็นทรงบันแถลง และสำหรับกรอบเข็ดหน้าจะมีการตกแต่งด้วยสาหร่ายรวงผึ้ง และหย่องเป็นลายแกะสลักไม้

หลังคาของหอพระมณฑิยธรรมเป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้นมีปีกนกลดสี่ตับมีมุขลดด้านหน้าและด้านหลัง และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี มีพื้นที่เหลืออง ลวดสีน้ำเงิน เริงสีแดง มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้งประดับกระจกลีขานหน้าบันเป็นไม้จำหลักลาย ตอนบนเป็นรูปพระพรหมทรงหงส์ ตอนล่างเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ บนพื้นกระจกลีขาน ล้อมรอบด้วยกระหนกก้านชดปลายลายเป็นเทพพนม ส่วนที่แผงแรคอสองมีเทพพนม 5 องค์ ได้มุขลดทั้ง 2 แห่งนี้เป็นเจดีย์กว้าง ภายในหอพระมณฑิยธรรมตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปเทพชุมนุม และมีตู้ประดับมุขเรียงรวมทั้งหมด 9 ตู้

ภาพที่ 4.2 หอพระมณฑิยธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

4.1.2 วัดระฆังโฆสิตาราม

วัดระฆังโฆสิตารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ได้แก่ ตำหนักจันทร์ และหอพระไตรปิฎกภายในเขตสังฆาวาส โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ตำหนักจันทร์

ประวัติหอพระไตรปิฎก เดิมเป็นพระตำหนักและหอประทับนั่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงรับราชการเป็นที่พระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกฝ่ายขวาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงรื้อไปถวายวัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังฯ ในปัจจุบัน) ในคราวเสด็จเป็นแม่ทัพไปตีเมืองโคราช

เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงสวยงามเพื่อใช้เป็นหอพระไตรปิฎก โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขณะทรงดำรงยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง โดยจุดพื้นที่บริเวณที่พระระฆังออกเป็นรูปสี่เหลี่ยม ก่ออิฐกันเป็นสระแล้วรื้อพระตำหนักจากที่เดิมมาปลูกลงในสระ เมื่อดำเนินการเสร็จโปรดให้มีการสมโภชและปลูกต้นจันทร์ไว้ 8 ต้น (ปัจจุบันเหลือเพียงต้นเดียว) อันเป็นเหตุให้เรียกหอไตรนี้ว่า "ตำหนักจันทร์" ปัจจุบันหอไตรหลังนี้ ทางวัดได้ย้ายเข้ามาปลูกไว้ใหม่ ภายในบริเวณกำแพงแก้ว อยู่ด้านหลังพระอุโบสถทางทิศตะวันออก⁸⁶

ภาพที่ 4.3 ตำหนักจันทร์วัดระฆังโฆสิตาราม

⁸⁶ วิจิต สุวรรณปรีชา. โบราณสถาน(เล่มที่ 4 ชุดโบราณสถานในกรุงเทพฯ1).กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต, 2531.

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกนี้ปลูกสามหลังแผดเรียงกัน มีระเบียบอยู่ทางด้านหน้าไชวปักนก มีทวยรับชั้นหลังคา หอไตรนี้แต่เดิมปลูกเป็นตึกที่ประทับนั้นคงจะมีทั้งเรือนนอกเรือนขวางหรือเรือนรี และหอหน้าหรือหอนั่ง มีชานกลางถึงกันโดยตลอด ในสมัยเดิมฝาที่ใช้คงจะเป็นฝาสำหรับรด หลังคาคงจะมุงจาก ครั้นเมื่อรื้อมาสร้างเป็นหอพระไตรปิฎก คงจะตัดเรือนนอกออกโดยยุบเอาเรือนขวางสองด้าน ปลูกขนานกันและเอาหอหน้าหรือเรือนพะไลใส่กลางโดยตัดพะไลออก เรือนหลังกลางหลังคาจึงยกสูงกว่าเรือนข้างสองหลัง เมื่อเปลี่ยนเป็นหอพระไตรปิฎก หลังคาที่มุงจากก็เปลี่ยนเป็นกระเบื้องแบบธรรมดา มีกระจงเชิงชายที่ชายคา หน้าบันเป็น หน้าบันชนิดลูกฟักธรรมดามีทวยจำหลักเป็นพญานาครับไชวปักนก หลังคาหน้าต่างมีหย่องลูกแก้วทำเป็นพนักกรง ฝานั่งทางด้านนอกทาสีดินแดง ส่วนภายในเขียนภาพสีฝีมืออาจารย์นาคเป็นภาพชีวิตประจำวันของคนในสมัยนั้น⁸⁷

2) หอพระไตรปิฎกภายในเขตสังฆาวาส

ประวัติหอพระไตรปิฎก ส่วนหอพระไตรปิฎกที่อยู่ภายในเขตสังฆาวาสนั้น สันนิษฐานว่าคงจะสร้างในครั้งที่สมเด็จพระที่นั่งพระองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ 1 หรือสมเด็จพระยาเทพสุทวารวดี ทำการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ เนื่องจากเป็นวัดที่เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชสีและสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นอกจากนั้นในครั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2312) ทรงยกวัดบางหว้าใหญ่จากวัดราชบูรณขึ้นเป็นพระอารามหลวง และโปรดให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชมาเพื่อให้สมเด็จพระสังฆราชสีและพระเถรานุเถระสังคายนาจนสำเร็จสมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ที่วัดนี้

ภาพที่ 4.4 หอพระไตรปิฎกวัดระฆังโฆสิตาราม

⁸⁷ กรมศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2525 หน้า160

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกหลังนี้ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส ได้รับการปฏิสังขรณ์สภาพดี เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ยกฐานสูง ชั้นล่างทำเป็นห้องสามารถเข้าไปพักอาศัยได้ประตูและหน้าต่างเป็นบานกรอบไม้ลูกฉีกกระจก ส่วนผนังปูนทาสีขาว ด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงโดยรอบ ระเบียงเป็นลูกกรงลายฉลุไม้ทาสีแดง ผนังเป็นฝาปะกนไม้ปิดทองตามขอบนอกและทาสีดำกรอบใน ส่วนประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่แบบไทย ตัวบานเป็นลายรดน้ำลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสีพื้นสีแดงขอบสีเขียว โครงหลังคาเป็นโครงไม้รับด้วยเสาไม้กลมทาสีเขียวเครื่องลำยอง ประกอบด้วย ซ้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ประดับกระจกลี

4.1.3 วัดสระเกศ

วัดสระเกศเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรณมหาวินัย ตั้งอยู่ที่แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดสระเกศเป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนมาถึงใน พ.ศ. 2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทำการปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม ดังนั้นจึงนับนิชฐานได้ว่าหอพระไตรปิฎกก็น่าจะสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ จนมาถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2394 โดยเปลี่ยนจากฝากระดานเป็นตึก⁸⁸ ดังนั้นหอพระไตรปิฎกก็น่าจะได้รับการบูรณะในครั้งนั้นด้วย

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว ด้านทิศเหนือของหมู่กุฏิพระตำหนัก เป็นหอพระไตรปิฎกแบบครึ่งตึกครึ่งไม้ฐานสูง ฐานด้านล่างเป็นกำแพงรับน้ำหนัก เจาะผนังเป็นช่องโค้งภายในฐานเป็นเสาสี่เหลี่ยมรับน้ำหนัก ผนังและเสาทาสีขาวน้ำปูน ทางขึ้นชั้นบนเป็นบันไดแบบมีพนักบันไดเป็นบัวหลังเจียด ด้านบนมีระเบียงเดินรอบ 3 ด้าน ผนังระเบียงเป็นบัวฐานเจียดประดับด้วยกระเบื้องปรุ ส่วนผนังอาคารเป็นผนัง 2 ชั้น ด้านในเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีทางเดินโดยรอบ ผนังด้านนอกทำเป็นลูกฉีก ในช่วงลูกฉีกแกะสลักเป็นรูปกระถางดอกไม้ ระหว่างผนังเป็นซุ้มลายฉลุ ส่วนผนังด้านในตั้งอยู่บนฐานสิงห์ซึ่งตกแต่งด้วยการสลักไม้และปิดทองประดับกระจกลี ส่วนตัวผนังเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มบันแถลงปิดทองประดับกระจกลี ส่วนตัวบานประตูและหน้าต่างเป็นลายรดน้ำผนังด้านในเป็นภาพเขียนสีลายดอกไม้ร่วง

⁸⁸ กรมศิลปากร. วัดหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 20

ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีปีกนกและหลังหลังคาหันลาดลดสี่ตลับ โครงหลังคาเป็นไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นสีส้ม ขอบสีเขียว เครื่องล้อยองเป็นช่อฟ้าปากนก ใบระกา หางหงส์ปิดทองประดับกระจกสี หน้าบันเป็นไม้แกะสลักประธานเป็นรูปเทพพนมประกอบด้วยลายกระหนก

ภาพที่ 4.5 หอพระไตรปิฎกวัดสระเกศ

4.1.4 วัดดุสิตาราม

วัดดุสิตารามเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดดุสิตารามเป็นวัดเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาในสมัยรัชกาลที่ 1 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพพระราชธิดาคนรัชกาลที่ 1 ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์อาคารใดบ้าง จากนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 2⁸⁹ สมเด็จพระบวรราชเจ้ากรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์นุรักษ์ได้ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างอาคารใหม่หลายหลัง ส่วนในรัชกาลที่ 3 ได้ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหารและกุฏิทั่วพระอาราม จึงสันนิษฐานได้ว่าหอพระไตรปิฎกจึงน่าจะมีการสร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 1 และที่ 2 นั้นเอง

⁸⁹ เนตรนภิศ นาควัชระ, ปิยนาค บุณนาค และจุลทัศน์ พยาฆรานนท์, เรื่องเดียวกัน หน้า 84

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกวัดดุสิตารามตั้งอยู่กลางสระน้ำ ลักษณะเป็นเรือนเครื่องสับขนาดเล็ก ทำเป็นห้องเดียวมีระเบียงโดยรอบ ตั้งอยู่บนเสาสี่เหลี่ยมใต้ถุนโล่ง ผนังเป็นฝาไม้ ประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่แบบไทย หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดยื่นยาว มุงด้วยกระเบื้องดินเผา

ภาพที่ 4.6 หอพระไตรปิฎกวัดดุสิตาราม

4.1.5 วัดรัชดาภิเษก

วัดรัชดาภิเษกเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงคลองชักพระ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัตินหอพระไตรปิฎก วัดรัชดาภิเษกเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ส่วนหอพระไตรปิฎกนั้นสันนิษฐานจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2⁹⁰ ซึ่งปัจจุบันทรุดโทรมมาก แต่ต่อมาเจ้าอาวาสคนปัจจุบันได้ทำการบูรณะจนมีสภาพดีแล้ว ส่วนการบูรณะในครั้งอื่น ๆ ก็น่าจะอยู่ในสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดและโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า วัดรัชดาภิเษก

ภาพที่ 4.7 หอพระไตรปิฎกวัดรัชดาภิเษก

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกวัดรัชดาภิเษกตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ ปัจจุบันขาดการบำรุงรักษาจนมีสภาพค่อนข้างชำรุดทรุดโทรม รูปแบบของหอพระไตรปิฎกเป็นเรือนเครื่องสับ ปลูกสร้างกลางน้ำมีได้ถุนโล่ง ด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม้ระเบียงโดยรอบ หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นสีส้ม ขอบสีเขียว มีคานสีเหลือง เครื่องล้าองประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ปิดกระฉกสี

⁹⁰ กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 196

4.1.6 วัดสังข์กระจาย

วัดสังข์กระจายเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ ฝั่งเหนือ ทางตะวันตก ถนนอิสรภาพ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วย หอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดสังข์กระจายเป็นวัดโบราณซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายต่อกับสมัยกรุงธนบุรีตอนต้น ต่อมารัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าให้สถาปนาใหม่ เพื่อพระราชทานแก่ คุณจอมแว่นพระสนมเอกของพระองค์ จากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้ง พระอาราม จึงสันนิษฐานว่าหอพระไตรปิฎกคงจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 และปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 4.8 หอพระไตรปิฎกวัดสังข์กระจาย

รูปแบบสถาปัตยกรรม เดิมหอพระไตรปิฎกเป็นเครื่องไม้ได้ถูกปลุกสร้างไว้กลาง สระน้ำแต่หลังจากทำการปฏิสังขรณ์แล้วก็มีการถมสระแล้วต่อเติมเป็นที่พักของพระสงฆ์ เป็นผนังก่ออิฐถือปูน มีบันไดขึ้นด้านข้างสู่ชั้นบน ด้านบนยังคงเป็นผนังไม้ตีเรียบทาสีขาว ประตูและหน้าต่างบานไม้ทาสีแดง ส่วนหลังคาเป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้น มีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผา เคลือบสี เครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับกระเจกสี หน้าบันส่วนประธานเป็น พระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 1 รูปพระมหาอุณาโลม ประกอบด้วยลายกนก ปิดทองประดับกระเจกสี

4.2 สมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 - 2394)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมากที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ อาจเนื่องมาจากวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่สร้างมาตั้งแต่สถาปนากรุงนั้น เริ่มหมดอายุการใช้งานและเสื่อมสภาพ จึงจำเป็นต้องทำการปฏิสังขรณ์ อีกทั้งต้องการให้กรุงเทพมหานครรุ่งเรืองด้วยวัดวาอารามเหมือนเมื่อย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้ช่วงรัชสมัยนี้มีการสร้างหอพระไตรปิฎกมากที่สุด โดยมีหอพระไตรปิฎกที่ทำการศึกษาดังต่อไปนี้

4.2.1 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วย หอพระไตรปิฎก จำนวน 6 หลัง ซึ่งเป็นพระมณฑปภายในเขตพระพุทธรูป 1 องค์ และเป็นหอพระไตรปิฎกภายในสังฆาวาสอีก 5 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) พระมณฑป

ประวัติพระมณฑป วัดพระเชตุพนฯ เดิมเป็นวัดโบราณสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นวัดหลวงและสร้างใหม่หมดทั้งพระอาราม ส่วนหอพระไตรปิฎกหรือพระมณฑปนั้นสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 เดิมเป็นเครื่องไม้ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าทรุดโทรมมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อและสร้างใหม่เป็นทรงก่ออิฐหรือปูนดังที่เห็นในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.9 พระมณฑปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

รูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นอาคารทรงมณฑปก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจตุรมุขยอดทรงมณฑปประดับกระเบื้องเคลือบและกระเบื้องถ้วยสลัสนี้ ผนังด้านนอกประดับกระเบื้องเคลือบ ผนังด้านในเขียนเรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎกทั้ง 9 ครั้ง และตั้งตู้รูปปราสาทประดิษฐานพระไตรปิฎก ด้านนอกเป็นกำแพงแก้วล้อมลานพระมณฑป ซึ่งประกอบด้วยศาลาทิศ 4 หลัง หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ตามผนังภายในและคอสองเขียนภาพจิตรกรรม รอบพระมณฑปมีวิหารอยู่ 3 ทิศ เชื่อมกันด้วยกำแพงและกำแพงด้านหน้าทำเป็นซุ้มประตูทรงมณฑป 3 ยอด

2) หอพระไตรปิฎกภายในเขตสังฆาวาส

ประวัติหอพระไตรปิฎก จากการปฏิสังขรณ์ใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้มีการเปลี่ยนกฎทั้งพระอารามจากเดิมที่เคยเป็นไม้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหมด ดังนั้น จึงถือได้ว่าหอพระไตรปิฎกก็ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3⁹¹ นั้นเอง โดยจะประกอบอยู่ดังหมู่กฎประจำคณะใหญ่ ๆ รวมจำนวนทั้งสิ้น 5 หลัง

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกหลังที่ 1 ตั้งอยู่ในเขตหมู่กฎ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าตำหนักวาสกรี โดยเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานรองถุน ภายในฐานทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ด้านหน้าอาคารมีบันไดขึ้นชั้นบน ราวบันไดเป็นบัวหลังเจียด ส่วนเชิงบันได ตั้งตุ๊กตาทินรูปสิงโตจีน

อาคารเป็นผนัง 2 ชั้น ผนังด้านนอกมีลักษณะคล้ายผนังกระเบื้อง ตั้งอยู่ระหว่างช่วงเสาก่อเป็นกำแพงเตี้ยและประดับด้วยกระเบื้องปรุ ด้านบนเป็นคร่ำไม้สีแดงพร้อมกระจกบานเปิดคู่ ส่วนผนังด้านในเป็นผนังก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐาน บัวอกไก่ ตัวผนังประดับด้วยกระจกสีเต็มทั้งผืน ซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นลายปูนปั้นและปิดทอง ส่วนบานหน้าต่างภายในเป็นภาพเขียนสีภาพจัดรดอกไม้สด ภายนอกเป็นลายรดน้ำ ภาพพานบายศรี ผนังด้านในตกแต่งด้วยภาพเขียนจิตรกรรมเกี่ยวกับตำราการดูช้างควม้า ฝ่าเพดานทาสีแดงชาดและมีลวดลายดาวเพดาน ลายคานเป็นลายฉลุปิดทอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹¹ กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 19

ภาพที่ 4.10 หอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหลังที่ 1 และหลังที่ 2

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 2 ได้รับการบูรณะในปี พ.ศ. 2528 ตั้งอยู่มุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเขตสังฆราช เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่บนฐานสูง ภายในฐานเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้สอยได้ ผนังด้านนอกของฐานมีผิวผนังเป็นทรายล้าง ประตูหน้าต่างของฐานเป็นบานเปิดคู่แบบไทย ทาสีแดงชาด บันไดชั้นบนเป็นทรายล้าง

ด้านบนเป็นผนัง 2 ชั้น ผนังด้านนอกมีลักษณะเหมือนผนังระเบียงเป็นกำแพงเตี้ย ตกแต่งด้วยกระเบื้องปูลู บนกำแพงตั้งเสากลม ซึ่งเสาทาสีแดงตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองระหว่างเสาใส่โครง่า อลูมิเนียมและตัดกระจกบานเลื่อนส่วนผนังด้านในเป็นผนังก่ออิฐ ทาสีขาวขุ่มประตูและหน้าต่างเป็นลวดลายดอกพุดตาลเป็นปูนปั้นปิดทองและประดับกระจกสี ตัวบานประตูและหน้าต่าง ด้านในเป็นภาพเขียนสีด้านนอกเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ฝ้าเพดานทาสีแดงตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองเป็นลายดาวเพดาน

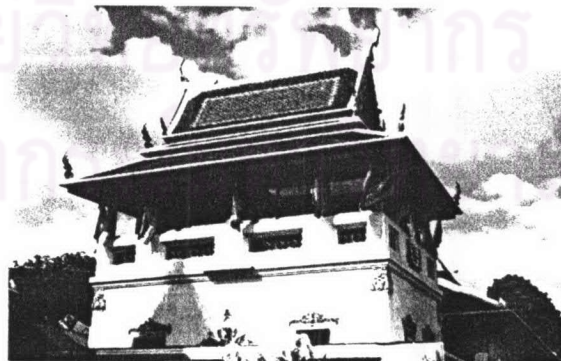
หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ขอบนอกเป็นกระเบื้องสีส้มและเหลืองส่วนกลางเป็นสีเขียว โครงหลังคาทำด้วยไม้ ส่วนเครื่องล้อยองเป็นข้อฟ้าปากปลา ไบระกา หางหงส์ เครื่องล้อยองประดับด้วยกระจกสี หน้าบันเป็นลวดลายพฤษชาติดอกพุดตานภาพก้านไข้ว ปิดทองและประดับกระจกสี

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 3 ตั้งอยู่ทางมุขทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตสังฆาวาสเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่บนฐานสูง มีลักษณะเหมือนหอพระไตรปิฎกหลังที่ 3 แตกต่างกันที่วัสดุบางอย่างเช่นผนังเป็นผนังทาสีขาวทั้งหมด ส่วนหน้าต่างและประตูเป็นกรอบเปิดหน้าเรียบๆไม่มีซุ้มประตูและหน้าต่าง

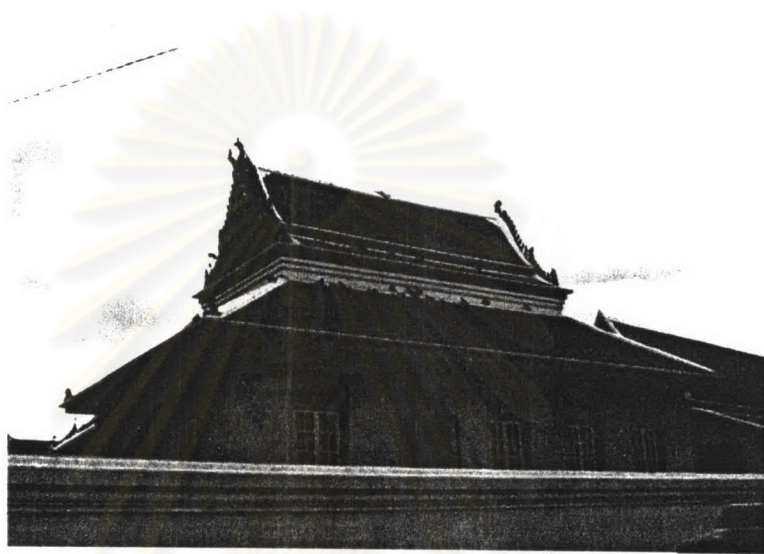
ภาพที่ 4.11 หอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหลังที่ 3

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 4 ตั้งอยู่ทางมุขทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตสังฆาวาส เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2530 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดความกว้างยาวและรูปแบบมีลักษณะใกล้เคียงหลังที่ 2 และ 3 แต่ความสูงของฐานด้านล่างจะสูงมากกว่า ส่วนการประดับตกแต่งตามซุ้มประตูและหน้าต่างด้านล่างมีลักษณะของศิลปะตะวันตกคือมีการนำหัวเสาและซุ้มหน้าต่างแบบไบแซนติสมาใช้ร่วม ผนังด้านบนเป็น 2 ชั้น เช่นเดียวกับหลังที่ 2 และ 3 แต่ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นทรงบันแถลง

ภาพที่ 4.12 หอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหลังที่ 4

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 5 ตั้งอยู่ทางมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขตสังฆราช เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2527 และมีรูปแบบแตกต่างจากหอพระไตรปิฎกทั้ง 4 หลัง คือเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ด้านนอกเป็นทราลัยล่าง ฐานล่างเตี้ยกว่าหลังอื่น ๆ ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นชุ่มโค้งประดับตกแต่งลายพฤษชาติปิดทอง ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดยื่นยาวโดยรอบ และมีส่วนคอสองยกหลังคาด้านบนชั้นสูงเล็กน้อย

ภาพที่ 4.13 หอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหลังที่ 5

4.2.2 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 3 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดมหาธาตุเป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นใหม่และให้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดนี้ในปี พ.ศ. 2331 ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าจะมีการสร้างหอพระไตรปิฎกตั้งแต่ครั้งนั้น แต่เมื่อในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์กุฏิใหม่ทั้งหมด โดยเปลี่ยนจากไม้เป็นก่ออิฐถือปูน โดยเริ่มทำการปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2387⁹² ดังนั้นหอพระไตรปิฎกวัดมหาธาตุฯ จึงน่าจะมีการก่อสร้างในช่วงเวลานี้

⁹² กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 16

ภาพที่ 4.14 หอพระไตรปิฎกวัดมหาธาตุ

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกหลังที่ 1 ตั้งอยู่ด้านข้างตำหนักสมเด็จพระสังฆราช เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผนังภายนอกทาสีขาว ตัวอาคารตั้งอยู่บนรากฐานร่องถนน ภายในฐานทำเป็นห้อง สามารถพักอาศัยได้ มีช่องประตูและหน้าต่างไม้แบบไทย บานเปิดเข้าด้านในทาสีแดงชาดด้านนอกหน้าต่าง กรุด้วยลูกกรงเหล็ก ด้านข้างอาคารมีทางขึ้นชั้นบน รวบบันไดเป็นแบบบัวหลังเจียดและมีหัวเสาหัวเปิด

ด้านบนผนังด้านนอกทาสีขาว บานประตูและหน้าต่างเป็นบานคู่เปิดเข้าด้านในตกแต่งตัว บานด้วยลายรดน้ำ ภาพเทวดาต้นเมฆ และดอกไม้ร่วง ส่วนหย่องหน้าต่างเป็นลายดอกพุดตานแกะสลักไม้ ปิดทอง ส่วนหลังคาเป็นหลังคามุขลด 2 ชั้น 3 ด้าน โครงหลังคาทำด้วยไม้มุงกระเบื้องหางมนเคลือบสีแดง ส่วนเต้ารับด้วยคันทวยทรงนาค เป็นไม้แกะสลักและปิดทองประดับกระจกสี หน้าบันเป็นลวดลายกระหนก เปลวพุ่มข้าวบิณฑ์ ปิดทองประดับกระจกสี เครื่องล้ายองประกอบด้วยช่อผ้าปากนก ไบระกา หางหงส์ เครื่อง ล้ายองเป็นไม้สลักประดับด้วยกระจกสี

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 2 ตั้งอยู่ภายใน ภูมิหมวดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผนังภายนอกทาสีขาว อาคารตั้งอยู่บนฐานร่องฉนวน ผนังด้านบนทาสีขาว หน้าต่างและประตูเป็นบานเปิดแบบไทย หลังคาชั้นเดียว กันสาดยื่นยาว ตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ หน้าบันเป็นลายดอกพุดตาน

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 3 ตั้งอยู่ภายในหมู่ ภูมิหมวดพระธาตุ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผนังภายนอกทาสีขาว อาคารตั้งอยู่บนฐานร่องฉนวน ผนังด้านบนทาสีขาว หน้าต่างและประตูเป็นบานเปิดแบบไทย หลังคาชั้นเดียว กันสาดยื่นยาว ตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ หน้าบันเป็นลายดอกพุดตาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.15 หอพระไตรปิฎกวัดมหาธาตุ หลังที่ 2 และที่ 3

4.2.3 วัดสุทัศนเทพวราราม

วัดสุทัศนเทพวรารามเป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 4.16 หอพระไตรปิฎกวัดสุทัศนเทพวราราม

ประวัติหอพระไตรปิฎก รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศนขึ้นกลางพระนคร และได้มีการสร้างวัด ต่อมาในรัชกาลที่ 2 และที่ 3 ในการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 นั้น มีการสร้างกุฏิสงฆ์ เป็นสำนักสงฆ์ในราวปี พ.ศ. 2386⁹³ ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่าหอพระไตรปิฎกก็น่าจะถูกสร้างในช่วงเวลาดังกล่าว

⁹³ กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. เรืองเดียวกัน หน้า 20

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว ในหมู่กุฏิของเจ้าอาวาส เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนอยู่บนฐานร่องถนน ภายในฐานทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้สอยได้ ฐานมีหน้าต่างเป็น ลูกฟักไม้ทำเป็นบานเปิด ส่วนชั้นบนระหว่างเสาทำเป็นประตูลูกฟักกระจกกรอบบานเป็นไม้ทาสีขาว ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวไม่มีปีกนก แต่มีกันสาดรอบอาคารมุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ขอบนอกเป็นสีส้ม เหลือง ด้านในเป็นสีเขียว ส่วนเครื่องลายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับกระจกสี ส่วนหน้าบัน เป็น ลายดอกพุดตาน ปิดทองและประดับกระจกสีแบบปิดทองลายยา

4.2.4 วัดอรุณราชวราราม

วัดอรุณราชวรารามเป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดอรุณราชวรารามเป็นวัดโบราณสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและในสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชเคยใช้วัดอรุณฯ เป็นพระอารามหลวงในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาเมื่อสมัยรัชการที่ 1 ได้มีการปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้งวัด แต่ทำเสร็จเพียงส่วนกุฏิสงฆ์ ต่อจากนั้นก็มีการปฏิสังขรณ์อีกในรัชกาลที่ 2 และ 3 โดยในรัชกาลที่ 3 นี้เองสันนิษฐานว่าจะมีการสร้างหมู่กุฏิใหม่ทั้งหมดโดยเปลี่ยนจากไม้เป็นก่ออิฐถือปูน⁹⁴ และวัดอรุณก็ได้รับการปฏิสังขรณ์มาโดยตลอดตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และ 5 จนถึงปัจจุบัน

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกหลังที่ 1 ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชอาคันตุกะเจ้าอาวาส โดยเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานร่องถนน ฐานด้านล่างภายในทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ด้านในเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมดินเผามีระเบียบโดยรอบ ระหว่างเสาเป็นราวระเบียง ลักษณะราวระเบียงเป็นกำแพงเตี้ย ประดับด้วยกระเบื้องปราง ส่วนผนังด้านนอกทาสีขาว ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นลวดลายพฤกษชาติ บานประตูหน้าต่างเป็นลวดลาย ลายรดน้ำ หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี บันลมน้ำจ้วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น หน้าบันเป็นไม้แกะสลักลวดลายดอกพุดตาน ปิดทองประดับกระจกสี

⁹⁴ กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. เรื่องเดียวกัน หน้า 20

ภาพที่ 4.17 หอพระไตรปิฎกวัดอรุณราชวราราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

หอพระไตรปิฎกหลังที่ 2 ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชคณะรองเจ้าอาวาส มีลักษณะโดยรวมเหมือนหลังที่ 1 แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน เช่น ลวดลายที่ซุ้มประตูหน้าต่าง และเครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ประดับกระจกลี

4.2.5 วัดราชโอรสาราม

วัดราชโอรสารามเป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดราชโอรสารามหรือวัดจอมทอง เป็นวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้ทรงเริ่มปฏิสังขรณ์วัดใหม่ทั้งหมดเสมือนสร้างใหม่ ส่วนหมู่กุฏิที่ประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกนั้นพบหลักฐานว่าสร้างเสร็จในช่วงปี พ.ศ. 2388-2389 ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 4. 18 หอพระไตรปิฎกวัดราชโอรส

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกอยู่ในหมู่กุฏิคณะเหนือ ได้รับการบูรณะจนมีสภาพดีเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนยกฐานสูง ชั้นล่างเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ส่วนชั้นบนเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ ราวระเบียงเป็นกำแพงเตี้ย ๆ ประดับด้วยกระเบื้องปรู ส่วนผนังอาคารทาสีขาว ชุ่มประตูปูนขึ้นลวดลายพฤกษชาติ บานประตูเป็นลายรดน้ำ ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ โครงสร้างไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีพื้นสีแดงแบบสีเขียว หน้าจั่วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น

4.2.6 วัดชนะสงคราม

วัดชนะสงครามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดชนะสงครามหรือวัดกลางนา เป็นวัดโบราณขนาดเล็ก ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นมาใหม่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำไม้ที่เรือจากพระพิฆเนศวรไปสร้างเสนาสนะแต่ถูกระเบิดทำลายเมื่อคราวเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา จากนั้นก็มีการบูรณะปฏิสังขรณ์

อีกในสมัยรัชกาลที่ 3 และที่ 4 โดยหม่อมกุฎีได้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2393⁹⁵ ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าหอพระไตรปิฎกก็ถูกสร้างในช่วงเวลานั้นเช่นกัน

ภาพที่ 4.19 หอพระไตรปิฎกวัดชนะสงคราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส ด้านปีกซ้ายและขวาของหอกลองและหอรระฆัง สภาพปัจจุบันชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว ทั้ง 2 หลังมีรูปแบบที่เหมือนกัน คือ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนได้ถุนสูง โดยด้านล่างเป็นได้ถุนโล่งเสาเป็นสี่เหลี่ยม ส่วนด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ ส่วนเครื่องลำยองและโครงหลังคาบางส่วนชำรุดทรุดโทรม จนไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร

⁹⁵ กรมศาสนา . เรื่องเดียวกัน หน้า 66

4.2.7 วัดสุวรรณาราม

วัดสุวรรณารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงบางขุนนนท์ ริมตลาดบางกอกน้อย ฝั่งตะวันตก เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดสุวรรณารามเป็นวัดโบราณ แต่มาในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้รื้อและสถาปนาวัดใหม่ทั้งหมด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทำการปฏิสังขรณ์ขยายเขตให้กว้างกว่าเดิม โดยเพิ่มหมู่กุฏิ หอพระไตรปิฎก หอระฆัง ฯลฯ

ภาพที่ 4.20 หอพระไตรปิฎกวัดสุวรรณาราม

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชคณะ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนยกฐานสูง ฐานด้านล่างเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ผนังเอาฐานด้านหนึ่งติดกำแพง ส่วนอีกด้านมีบันไดขึ้นสู่ชั้นบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดแบบไทยหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดยื่นยาวโดยรอบหลังมุงกระเบื้องดินเผา หน้าจั่วเป็นปูนปั้น ส่วนกันสาดมีไม้ค้ำยันโดยรอบ

4.2.8 วัดราชาธิวาส

วัดราชาธิวาสเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ริมคลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดราชาธิวาสเป็นวัดโบราณที่สร้างมานาน เดิมชื่อวัดสมอราย จากนั้นได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์จากกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ในรัชกาลที่ 1 ต่อมาก็มีการปฏิสังขรณ์ใหญ่ทั้งวัดอีก 2 ครั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 วัดราชาธิวาสเป็นวัดสำคัญเนื่องจากเป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 2 และ 4 ครั้งที่ทรงผนวชที่วัดนี้ ส่วนหอพระไตรปิฎกสันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 3 นั้นเอง

รูปแบบสถาปัตยกรรม ตั้งอยู่ด้านหลังของพระตำหนักพระจอมเกล้า เดิมปลูกสร้าง กลางน้ำ แต่หลังจากการปฏิสังขรณ์แล้วมีการถมสระ จึงทำให้ปัจจุบันหอพระไตรปิฎกที่อยู่บนพื้นราบ เป็นเรือนเครื่องสับ ใต้ถุนโล่งเสาใต้ถุนเป็นเสาเหลี่ยมคอนกรีต มีบันไดขึ้นด้านข้างอาคารชั้นบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงโดยรอบเสาของ เรือนเป็นไม้ระหว่งเสาเป็นราวระเบียงไม้ จุลลวดลายแบบขนมปังขิง ส่วนผนังเป็นฝาปะกนไม้ทาสีขาว หน้าต่างและประตูเป็นบานเปิดแบบไทย เป็นไม้ทาสีแดง ส่วนหลังเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกั้นสาดยื่นยาวมุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผา เครื่องถ่ายของเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ทาสีแดงหมาก ส่วนหน้าบันทาสีขาว ไม่มีการตกแต่งลวดลาย

ภาพที่ 4.21 หอพระไตรปิฎกวัดราชาธิวาส

ภาพที่ 4.22 หอพระไตรปิฎกวัดหงส์รัตนาราม

4.2.9 วัดหงส์รัตนาราม

วัดหงส์รัตนารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนบางกอกใหญ่ ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎก จำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดหงส์รัตนารามเป็นวัดราษฎร์ สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้รับการบูรณะตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่อยมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีการปฏิสังขรณ์ใหญ่โดยพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่สวรรคตเสียก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิสังขรณ์ต่อจนสำเร็จ โดยสันนิษฐานว่า วัดหงส์ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 3 หอพระไตรปิฎกจึงน่าจะสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 3 ด้วย

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ในหมู่กุฏิคณะ 5 มีการบูรณะจนรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งรูปแบบปัจจุบันเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ คือด้านล่างเป็นผนังก่ออิฐถือปูนทำเป็นห้องพักอาศัยสำหรับพระสงฆ์ ผนังฉาบเรียบทาสีขาวประตูหน้าต่างเป็น กรอบไม้ลูกผักกระเจก มีบันไดไม้ขึ้นชั้นบนจากด้านข้าง ผนังด้านบนฝ้าด้านนอกเป็นของใหม่ เป็นฝ้าไม้หน้าต่างและประตูลูกผักเป็นกระเจก ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี เครื่องล้อยองเป็นช่อฟ้า ใบระกาหางหงส์ ประดับกระเจกสี ส่วนหน้าเป็นลักษณะเป็นแบบลูกผักหน้าพรหม

4.2.10 วัดโมลีโลกยาราม

วัดโมลีโลกยารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่หลังพระราชวังเดิม (กรุงธนบุรี) แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎก จำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดโมลีโลกยารามเป็นวัดโบราณมีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีได้ใช้เป็นวัดหลวงในเขตพระบรมมหาราชวัง ได้มีการปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม จึงสันนิษฐานว่าคงจะมีการสร้างหรือปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกในครั้งนั้นด้วย และมีการปฏิสังขรณ์ใหญ่อีกครั้งในรัชกาลที่ 4 และ 5

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.23 หอพระไตรปิฎกวัดโมลีโลกยาราม

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่มุมเขตสังฆาวาส เนื่องจากเป็นเครื่องลับ มีสภาพค่อนข้างชำรุดทรุดโทรม แต่จากการบูรณะทำให้ รูปแบบเปลี่ยนไปมากแล้ว ฐานด้านล่างเปลี่ยนจากไม้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ส่วนด้านบนยังเป็นเครื่องไม้ ด้านหน้าเป็นพโลคลุมนอกชาน ฝาเรือนเป็นฝาปะกน ส่วนหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี บันลมหน้าจั่วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น

4.2.11 วัดราชสิทธิาราม

วัดราชสิทธิารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดราชสิทธิารามเป็นพระอารามหลวงที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นติดกับวัดพลับ ซึ่งเป็นวัดโบราณและรวมกันเป็นวัดราชสิทธิาราม ส่วนหอพระไตรปิฎกนั้นสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3⁹⁶ ปัจจุบันชำรุดทรุดโทรมจนใช้การไม่ได้ ทางวัดได้ทำการสร้างขึ้นใหม่มีลักษณะทรงเดิม

⁹⁶ กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 140

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ที่มุมกุฏิคณะ 7 ทางวัดได้วัดการสร้างขึ้นใหม่ในลักษณะทรงเดิม ถือเป็นเรือนเครื่องสับ แต่เปลี่ยนเสาด้านล่างเป็นเสาคอนกรีต ฝาเรือนเป็นฝาปะกนไม้ ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี เครื่องล่ายอง เป็นช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ประดับกระจกลี

ภาพที่ 4.24 หอพระไตรปิฎกวัดราชสิทธิาราม

4.2.12 วัดมรรณพาราม

วัดมรรณพารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดมรรณพาราม เป็นวัดที่สร้างโดยพระองค์เจ้าอรณพ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการก่อสร้างนั้นเริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2393 แล้วเสร็จล่วงเลยมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า หอพระไตรปิฎกก็น่าจะมีการสร้างในช่วงรัชกาลที่ 3 - 4 นั้นเอง

ภาพที่ 4.25 หอพระไตรปิฎกวัดมหรณพาราม

รูปแบบสถาปัตยกรรม ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสที่หมู่กุฏิคณะ 1 เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีการปฏิสังขรณ์จนทำให้รายละเอียดบางอย่างเปลี่ยนไป เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนยกฐานสูง ชั้นล่างทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ระหว่างเสาทำเป็นประตูบานเพ็ญไม้ทาสีครีม มีบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนจากภายใน ส่วนชั้นบนผ้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ ระหว่างเสาเป็นราวระเบียงโดยรอบลักษณะ ราวระเบียงเป็นบัวหลังเจียด ประดับด้วยกระเบื้องปรู ส่วนผนังภายนอกทาสีขาว ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นลวดลายพฤกษชาติ บานประตูและหน้าต่างเขียนสีเป็นภาพเสี้ยววง และเทวดาจีน หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องเคลือบสีส้ม เครื่องถ่ายองเป็นข้อฟ้าปากนก ประกอบกับใบระกาทางหงส์ เครื่องถ่ายองประดับกระจกลี ส่วนหน้าบันเป็นปูนปั้นลวดลายดอกไม้

4.2.13 วัดราชนัลดาราม

วัดราชนัลดารามเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดราชนัลดารามสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2389 ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี สำหรับการสร้างครั้งนั้นก็น่าจะมีการสร้างมุกุฎีและหอพระไตรปิฎกด้วย

ภาพที่ 4.26 หอพระไตรปิฎกวัดราชนัลดาราม

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่มุมมุกุฎีพระราชอาณาเจ้าอาวาส สถาปัตยกรรมค่อนข้างทรวดโถมมาก ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนฐานยกสูง ชั้นล่างทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ส่วนชั้นบนเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ เสาอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมระหว่างเสาเป็นราวระเบียงประดับกระเบื้องปูลู ผนังภายนอกทาสีขาว ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นลวดลายพฤษชาติหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียว มีปีกนกและกันสาด 3 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีพื้นสีแดงของบสีเขียวคาดสีเหลือง เครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับกระຈักสี

4.2.14 วัดเทพธิดาราม

วัดเทพธิดารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้สร้างวัดเทพธิดาราม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแด่พระองค์เจ้าหญิงวิลาสพระราชธิดา โดยเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2379 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2382 ในการสร้างครั้งนั้นได้มีการสร้างมุกุฎิและหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลังด้วย

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ มุมมุกุฎิพระราชาคณะเจ้าอาวาส 1 หลัง และมุมมุกุฎิพระราชาคณะรองเจ้าอาวาสอีก 1 หลัง สภาพปัจจุบันค่อนข้างชำรุดทรุดโทรม ทั้ง 2 หลังมีรูปแบบที่เหมือนกันคือเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ได้ถุนสูง โดยด้านล่างเป็นเสาสี่เหลี่ยม ได้ถุนสามารถเข้าไปใช้งานได้ ส่วนชั้นบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ หลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบหลังคา มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี

ภาพที่ 4.27 หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

4.2.15 วัดหนัง

วัดหนังเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดหนังเป็นวัดโบราณ ซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาใหม่ทั้งอาราม ซึ่งในการก่อสร้างครั้งนั้นก็มีการสร้างหอพระไตรปิฎกด้วย

ภาพที่ 4.28 หอพระไตรปิฎกวัดหนัง

รูปแบบสถาปัตยกรรม ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส เป็นหอพระไตรปิฎกที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ จึงมีสภาพสมบูรณ์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนได้ถุนสูง ชั้นล่างทำเป็นห้องสามารถเข้าไปใช้งานได้ ส่วนชั้นบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ ระหว่างเสาเป็นราวระเบียงประดับกระเบื้องปรู ส่วนผนังด้านนอกเป็นลายรดน้ำลวดลายราชวัตร ประตุน้ำต่างประกอบด้วยกรอบเช็ดหน้าและอกเลาปิดทอง ส่วนตัวบานเป็นลายรดน้ำ

หลังคาเป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้น มีกันสาดโดยรอบ โครงสร้างเป็นไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นสีส้มขอบสีเขียว บันลมน้ำจ้วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น หน้าบันเป็นลวดลายดอกพุดตานปิดทองลายยา

4.2.16 วัดสังเวชวิศยาราม

วัดสังเวชเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางลำภู แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดสังเวชเป็นวัดโบราณ สร้างมานานก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมามีการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยทรงก่อสร้างและปรับปรุงอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก แต่ใน พ.ศ. 2414 เกิดเพลิงไหม้ลุกลามไปถูกเสนาสนะต่าง ๆ ทำให้เสียหายมาก รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าให้ปฏิสังขรณ์ปรับปรุงอาคารเป็นหมวดหมู่ จึงสันนิษฐานได้ว่าหอพระไตรปิฎกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 และเมื่อเสียหายจากไฟไหม้มีการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 5 นั้นเอง

ภาพที่ 4.29 หอพระไตรปิฎกวัดสังเวช

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกมีการปฏิสังขรณ์จนมีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ด้านล่างต่อเติมเป็นห้องพักของพระภิกษุสงฆ์ ด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมมีระเบียงโดยรอบ เสาระเบียงเป็นเสาสี่เหลี่ยมมีผนังระเบียงเป็นกำแพงเตี้ย ผนังด้านนอกเป็นลายรดน้ำ ส่วนประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดเข้าในแบบไทยพร้อมหย่องหน้าต่าง ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองส้ม เครื่องล่ายองเป็น ซ้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ประดับกระจกลี

4.2.17 วัดทองธรรมชาติ

วัดทองธรรมชาติเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดทองธรรมชาติเป็นวัดโบราณมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และได้เริ่มทำการบูรณะใน พ.ศ. 2330 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2374 โปรดเกล้าให้ปฏิสังขรณ์และจัดวางแผนผังวัดใหม่ โดยสันนิษฐานว่าหอพระไตรปิฎกก็น่าจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 ด้วย

ภาพที่ 4.30 หอพระไตรปิฎกวัดทองธรรมชาติ

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่มุมหมู่กุฏิคณะ 2 มีการบูรณะทำให้บางส่วนของหอพระไตรปิฎกเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะเป็นเรือนเครื่องสับปลูกสร้างไว้กลางสระน้ำ ด้านล่างเป็นได้ถุนโล่ง เปลี่ยนเสาเรือนเป็นเสาคอนกรีตสี่เหลี่ยม ด้านบนคงเป็นเครื่องสับผนังเป็นฝากระดาน ทำเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงรอบ ราวลูกกรงเป็นราวไม้ หน้าต่าง และประตูเป็นบานไม้แบบไทยทาสีแดง ส่วนหลัง

คาเป็นหลังคา 2 ชั้น กันสาดยื่นยาว มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี เครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับกระจกลี หน้าบันเป็นไม้แกะสลักส่วนประธานเป็นเทพพนม ประกอบด้วยลายกระหนก ปิดทอง และประดับกระจกลี

4.2.18 วัดอัปสรสวรรค์

วัดอัปสรสวรรค์ เป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองด่าน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดอัปสรสวรรค์เป็นวัดโบราณที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างในสมัยใด แต่มาในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม และในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้เองที่มีการสร้างหอพระไตรปิฎกขึ้น 1 หลัง โดยพระวิเชียรภู่ รอด⁹⁷ ผู้เป็นเจ้าของาวาสวัดอัปสรสวรรค์ในยุคนั้น

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกวัดอัปสรสวรรค์เป็นเครื่องลับปลุกสร้างขึ้นกลางสระน้ำชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่ง ไม่มีส่วนอาคารสัมผัสกับพื้นดิน เดิมคงจะใช้วิธีการพาดสะพานไม้ระหว่างฝั่งกับกระเบื้อง ด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีกระเบื้องโดยรอบ ระหว่างเสาไม้สี่เหลี่ยมเป็นราวกระเบื้องแบบลูกฟัก หลังคาเป็นหลังคาลาด 2 ชั้น มีกันสาดยื่นยาวโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเขียว เครื่องล่ายองประกอบด้วย ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และ นาคปัก โครงหลังคาเป็นไม้รับด้วยคันทวยทรงนาคแกะสลักไม้

ภาพที่ 4.31 หอพระไตรปิฎกวัดอัปสรสวรรค์

⁹⁷กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 289

4.3 สมัยรัชกาลที่ 4 - 5 (พ.ศ. 2394 - 2453)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นช่วงที่บ้านเองมีการปฏิรูปในหลาย ๆ ด้าน และมีการรับอิทธิพลของตะวันตกเข้ามาอย่างมากมาย ซึ่งมีผลทั้งต่อพระไตรปิฎกและหอพระไตรปิฎก จนมีพัฒนาการมาเป็นห้องสมุดดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว โดยมีกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

4.3.1 วัดกัลยาณมิตร

วัดกัลยาณมิตรเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ แขวงวัดกัลยาณมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดกัลยาณมิตรสร้างในปี พ.ศ. 2368⁹⁸ ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ สร้างและถวายเป็นพระอารามหลวง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระมณฑิยธรรมเฉลิมพระเกียรติในปี พ.ศ. 2408 ปลุกสร้างขึ้นข้างหลังพระวิหารเล็ก ภายในเขตพุทธาวาสวัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 4.32 หอพระไตรปิฎกวัดกัลยาณมิตร

⁹⁸ กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 139

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกวัดกัลยาณมิตรตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส มีขนาดค่อนข้างใหญ่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ด้านล่างเป็นห้องขนาดใหญ่ ถูกดัดแปลงทำเป็นห้องประชุม ผนังด้านนอกทาสีขาวประจุดและหน้าต่างเป็นบานเปิดไม้แบบไทยทาสีแดง ด้านนอกกรุด้วยลูกกรงเหล็ก ด้านข้างอาคารมีทางขึ้นชั้นบน บันไดประกอบด้วยราวลูกกรงและเสาหัวเม็ดทรงมณฑล

ด้านบนทำเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ บริเวณทางขึ้นพบบันไดเก่าถูกปิดตาย ส่วนราวระเบียงเป็นกำแพงเตี้ยอยู่ระหว่างเสาสี่เหลี่ยม ราวระเบียงประดับด้วยกระเบื้องปูลู ส่วนผนังด้านในและด้านนอกทาสีขาว ชุ้มประตูและหน้าต่างเป็นพระราชลัญจกรรัชกาลที่ 4 พระมหามงกุฎบนพานแว่นฟ้า ประกอบด้วยฉัตร 2 ข้างส่วนลวดลายรอบๆของกรอบประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายพฤกษชาติ ตัวบานด้านนอกเป็นลายดอกพุดตานปิดทองประดับกระจกสีบานด้านในเป็นภาพเขียนสี เพดาน ทาสีแดงและตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองเป็นลายเพดานและลายคาน

หลังคาเป็นหลังคาลาด 2 ชั้น มีกันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นเป็นสีเหลืองขอบน้ำเงิน ส่วนเครื่องลี้ยงองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประดับกระจกสี หน้าบันเป็นพระมหามงกุฎและพระขรรค์ ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ประกอบด้วยลายกนกเปลวเพลิงปิดทองและประดับกระจกสี

4.3.2 วัดโสมนัส

วัดโสมนัสเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้ แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดโสมนัสเป็นวัดที่รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีในปี พ.ศ. 2396 โดยปฏิหมุ่แรกสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2399 และหมุ่ต่อมาสร้างเสร็จราวปี พ.ศ. 2501 - 2502⁹⁹ ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่าหอพระไตรปิฎกก็น่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับหมุ่ปฏิหมุ่ที่วัดโสมนัส

⁹⁹ กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 116

ภาพที่ 4.33 หอพระไตรปิฎกวัดโสมนัส

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ในกลางหมู่กุฏิ สภาพอาคารโดยรวมยังคงสภาพดีอยู่และรายละเอียดบางส่วนชำรุดเสียหาย ลักษณะอาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน บนฐานสูง ชั้นล่างเป็นห้องสามารถเข้าไปพักอาศัยได้ ลักษณะช่องประตูและหน้าต่างเป็นช่องโค้ง มีบันไดขึ้นด้านข้าง ด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมพื้นผ้าห้องเดียว ประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดแบบไทย พร้อมหย่องหน้าต่าง ตัวบานเป็นไม้ทาสีแดงหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดโดยรอบ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสีส้ม โครงหลังคาเป็นโครงไม้ เครื่องล้อยอง ประกอบด้วยด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ส่วนหน้า เป็นลวดลายดอกพุดตานปิดทองประดับกระจกสี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3.3 วัดพิชัยญาติการาม

วัดพิชัยญาติการามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบ้านสมเด็จเจ้าองค์น้อย แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดพิชัยญาติการามเดิมที่เป็นวัดร้าง ต่อมาในปี พ.ศ. 2384 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ได้สถาปนาขึ้นและถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3 ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ได้มีการปฏิสังขรณ์ และพัฒนาเสนาสนะมากมาย เช่น พระราชทานพระตำหนักแก่งมาประดิษฐานไว้ ซึ่งเรียกว่าคณะแก่ง โดยสันนิษฐานว่าการสร้างหอพระไตรปิฎกก็น่าจะมีการสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ด้วยวัดพิชัยญาติการาม

ภาพที่ 4.34 หอพระไตรปิฎกวัดพิชัยญาติการาม

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ภายในหมู่กุฏิคณะทรงวาด มีรูปแบบเป็นอาคารก่ออิฐแบบแก่งจีน เป็นอาคาร 2 ชั้นก่อผนังสูงถึงหลังคา ทำเป็นห้องทั้งด้านล่างและด้านบน ผนังทาสีขาวน้ำปูน ประตูและหน้าต่างเป็นบานไม้เปิดคู่แบบไทย ส่วนหลังคา ลักษณะคล้ายหลังคาบ้านหยา แต่ยกคอสองเล็กน้อยและมีการประดับด้วยลายปูนปั้นแบบจีน โครงหลังคาเป็นอย่างเครื่องก่อ หลังคามุงกระเบื้องด้วยกระเบื้องดินเผาลอนโค้งแบบจีนระหว่างรอยต่อกระเบื้องปั้นปูนทับเป็นทรงกลม

4.3.4 วัดชัยชนะสงคราม

วัดชัยชนะสงครามเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่บนถนนจักรวรรดิตรงข้ามเวียงนครเกษม แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดชัยชนะสงครามเป็นวัดที่พระยาบดินทรเดชาสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือปี พ.ศ. 2391 ส่วนหอพระไตรปิฎกนั้น หลวงพ่อจิมเจ้าอาวาสคนแรกได้สร้างขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ในปี พ.ศ. 2397¹⁰⁰

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกวัดชัยชนะสงครามเป็นอาคารที่ได้รับการปฏิสังขรณ์จึงมีรูปแบบเปลี่ยนไปบ้าง ปัจจุบันเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดค่อนข้างใหญ่กว่าหอพระไตรปิฎกทั่วไป ด้านล่างเป็นห้องขนาดใหญ่ ด้านบนลักษณะเดิมสันนิษฐานว่าเป็นห้องสี่เหลี่ยมและมีระเบียงโดยรอบ แต่ปัจจุบันส่วนระเบียงทำเป็นผนังกระจก ส่วนผนังด้านในเขียนลวดลายปิดทองรดน้ำ หลังคาเป็นหลังคาลาด 2 ชั้น 3 ตับ กั้นสาดยื่นยาวมุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีส้ม เครื่องถ่ายของเป็น ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ส่วนหน้าบ้านภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ด้านล่างของหน้าบ้านเป็นแผงแรคอสองเป็นเทพพนม ทั้งหน้าบ้านและแผงแรคอสองปิดทองประดับกระจกสี

ภาพที่ 4.35 หอพระไตรปิฎกวัดชัยชนะสงคราม

¹⁰⁰ กรมศาสนา. เรื่องเดียวกัน หน้า 318

4.3.5 วัดนรนาถสุนทริการาม

วัดนรนาถเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่ริมถนนจักรพงษ์ แขวงสะพานเทพเวศร์ นฤมิตร บางขุนพรหม แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 4.36 หอพระไตรปิฎกวัดนรนาถสุนทริการาม

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัด นรนาถเป็นวัดที่มีการสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 - 3 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระ ยาชัยภิกขาราชาเศรษฐี ได้ทำการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่และซ่อมเกลาฯ ถวายแด่รัชกาลที่ 5 ให้เป็นพระอารามหลวง ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าหอพระไตรปิฎกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเอง

รูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นหอพระไตรปิฎกที่ปลูกสร้างกลางน้ำ ลักษณะสำคัญคือเป็นเรือนเครื่องสับอยู่บนเสา 3 ต้น ปัจจุบันได้สร้างการบูรณะจึงมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปบ้าง ได้ถูนอาคารโล่งเสาเป็นคอนกรีต ส่วนชั้นบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังเป็นฝาปะกนไม้ หน้าต่างและประตูเป็นบานเปิดคู่แบบไทยบานหน้าต่างด้านนอกเป็นลวดลายแกะสลักเป็นลายพฤษชาติปิดทองร่องชาติ ส่วนหลังคาเป็นหลังคาปีกนกชั้นเดียวไม่มีกันสาดมุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผา ชายคาด้านสกัดเป็นปั้นลมแบบตัวหงา ส่วนหน้าจั่วเป็นหน้าจั่วลูกฟัก

4.3.6 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามเป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริม ถนนนครปฐม(ถนนฮก) ติดคลองเปรมประชากร ฝั่งตะวันตก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ภายใน วัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพุทธศาสนสังคหะ ตั้งหอพุทธศาสนสังคหะขึ้นในวัดเบญจมบพิตร โดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเก็บรวบรวมพระไตรปิฎกและหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ภาพที่ 4.37 หอพุทธศาสนสังคหะ วัดเบญจมบพิตร

หอพุทธศาสนสังคหะ มีหนังสือหลายภาษา โดยมากเป็นหนังสือพระไตรปิฎกภาษามคธ เป็นคัมภีร์ไบเบิลงานจาร อักษรขอม พม่า รามัญ สิงห์ โรมัน ลาว ไทย และพระไตรปิฎกภาษาญี่ปุ่นทั้งที่เป็นอักษรจีนและอักษรญี่ปุ่น หนังสือเขียนลานงา หนังสือทอด้วยไหม หนังสือไตรภูมิฉบับมีรูปภาพเขียนแต่โบราณและสำเนาจารึก กรมพระสมมตอมรพันธ์ ทรงอำนวยการหอพุทธศาสนสังคหะ ได้ทรงจัดให้ทำบัญชีหนังสือและสิ่งของที่เก็บรักษาไว้ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รวมหอสมุดนี้เข้าอยู่ในหอสมุดสำหรับพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2448 หอสมุดนี้จึงมีอายุเพียง 6 ปี¹⁰¹

ส่วนห้องสมุดของวัดเบญจมบพิตรนั้น ปัจจุบันตั้งอยู่ในชั้น 1 ของอาคารศาลาธรรมชิราษ ปัญจบพิตร

¹⁰¹ สุทธิลักษณ์ จำพ่วงศ์. วิวัฒนาการห้องสมุดและบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มปท. 2510 หน้า 5

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพุทธศาสนสังคหะ ลักษณะเป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ผังอาคารมีลักษณะเป็นตรีมุข หลังคาตรีมุข ลด 2 ชั้น ปีกนกกันสาดลด 3 ตับ ด้านหน้าลดมุขอีก 1 ชั้น เพื่อเป็นทางเข้า ได้มุขลดเป็นประตูทางเข้าและเหนือประตูทางเข้าเป็นบุษบก ประดิษฐานพระพุทธรูป มุขด้านหน้ารับด้วยเสาก่ออิฐถือปูนหัวเสาเป็นบัวปลายเสา เสาเปิดทองประดับกระจกสี และมีคันทวยรับ หลังคาระหว่างเสาเป็นสาหร่ายรวงผึ้ง เหนือขึ้นไปเป็นแผงแรคอสองเป็นเทพพนม 4 องค์ ส่วนหน้าบันเป็น พระจุลมงกุฎ ล้อมด้วยลายกระหนก้านขดหางโต

ส่วนอาคารปีกซ้ายและขวาเป็นมุขลด 2 ชั้น หลังคาปีกนกลด 3 ตับ หลังคามุงด้วย กระเบื้องดินเผาเคลือบสี พื้นสีส้มขอบสีเขียว เครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ประดับกระจกสี ส่วน หน้าบันเป็นลายแกะสลักไม้ปิดทองและประดับกระจกสี

ส่วนผนังเป็นก่อกอิฐถือปูนทาสีขาว ชุ่มประตูและหน้าต่างเป็นชุ่มทรงบันแถลงตัวบาน ประตูและหน้าต่างเป็นลวดลายรดน้ำ ฐานอาคารหน้าปูนเป็นลักษณะเป็นฐานสิงห์ มีบันไดทางขึ้นทั้ง 3 ด้าน เจริงบันไดด้านหน้า ตั้งตุ๊กตาสีงห์เป็นสำริดหล่อ พื้นบันไดปูด้วยหินอ่อน

4.3.7 หอพระสมุดวชิรญาณ

ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้รวมหอสมุด 3 หอ คือ หอพระมณฑิยธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ เข้าด้วยกัน จัดตั้งเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร เรียกชื่อว่า หอพระสมุดวชิรญาณ ตามสมณนามภิไธยแห่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบมา ซึ่งเป็นรากฐานของหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน เดิมอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาย้ายมาอยู่ตึกถาวรวัตถุ ริมถนนหน้าพระธาตุ มีพิธีเปิดตึกในวันที่ 6 มกราคม 2459 โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁰²

4.4 สมัยรัชกาลที่ 6 - ปัจจุบัน (พ.ศ. 2453 - ปัจจุบัน)

ในช่วงรัชกาลที่ 6 จนถึงปัจจุบัน พบการสร้างหอพระไตรปิฎกเป็นจำนวนน้อย อีกทั้งมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปมาก และจากการที่ปัจจุบันการศึกษาของพระภิกษุ เป็นระบบแบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ดังนั้นห้องสมุดจึงมีความจำเป็นมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมีกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

4.4.1 วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

วัดราชประดิษฐ์เป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ติดคลองคูเมืองเดิม แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

¹⁰² สุธลัทธิคุณ อัจฉริยะ. เรื่องเดียวกัน หน้า 6

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐเป็นพระอารามที่รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นพระอารามหลวงของพระมหากษัตริย์ และเป็นวัดแรกของนิกายธรรมยุติกนิกายที่สร้างขึ้น โดยมีได้ดัดแปลงจากวัดของมหานิกาย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้แก้หอไตร ซึ่งอยู่ทางขวาของพระวิหาร ซึ่งเดิมเป็นเครื่องไม้และทรุดโทรมมากให้เป็นอาคารคอนกรีตทรงปราสาทยอดปรางค์ และพร้อมกันนั้นโปรดให้สร้าง หอพระจอมขึ้นทางซ้ายของพระวิหาร เพิ่มอีกหลังหนึ่ง เพื่อประดิษฐานพระบรมรูปปั้น ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁰³

ภาพที่ 4.38 หอพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ์

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่บนฐานไพที ด้านทิศตะวันออกของพระวิหารหลวงมีลักษณะเป็นประสาทยอดปรางค์แบบขอมตัวปราสาทก่ออิฐถือปูน หน้าบันประดับด้วยลายปูนปั้นเป็น ภาพพุทธประวัติปางประสูติ และเสด็จดับขันธปรินิพาน ภายในเป็นที่เก็บพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ¹⁰⁴

¹⁰³ น. ณ ปากน้ำ. ศิลปกรรมในบางกอก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2514 หน้า 34

¹⁰⁴ กรมศิลปากร. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. เรื่องเดียวกัน. หน้า 84

4.4.2 วัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็น พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้ แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วย หอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และสิ้นสุดการก่อสร้างในต้นรัชกาลที่ 5 แต่หอพระไตรปิฎกของวัดมกุฏฯ นี้เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งสร้างพร้อมกับกลุ่มอาคารพิพิธภัณฑ์

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎกเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ พร้อมกับอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารถืออิฐถือปูน 2 ชั้น ผนังทาสีขาว มีบันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านหน้าขึ้นสู่ชั้นบนประตูทางเข้าอาคารเป็นประตูลูกฟักไม้บานเปิดคู่ ส่วนหน้าต่างเป็นหน้าต่างเปิดเข้าแบบไทยพร้อมหย่องหน้าต่าง ตัวบานทาสีแดงส่วนหย่องเป็นลายแกะสลักไม้ปิดทอง ส่วนหลังคาเป็นหลังคาชั้นเดียว มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเครื่องลายองประกอบด้วยช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ประดับกระจกลี ส่วนหน้าบัน ส่วนประธานเป็นพระมหาพิชัยมงกุฏ มีฉัตรประกอบอยู่ 2 ชั้น ส่วนลายประกอบทำเป็นลายก้านขด ปิดทองและประดับกระจกลี

ภาพที่ 4.39 หอพระไตรปิฎกวัดมกุฏกษัตริยาราม

4.4.3 วัดพระยาทำ

วัดพระยาทำเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองมอญ ตรอกบ้านช่างหล่อ แขวงบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดพระยาทำเป็นวัดโบราณที่สร้างปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและมีการปฏิสังขรณ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับหอพระไตรปิฎกนั้นเป็นอาคารใหม่ ซึ่งสร้างขึ้นพร้อม ๆ กับหมู่กุฏิกลุ่มใหม่

รูปแบบสถาปัตยกรรม หอพระไตรปิฎก เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งสร้างขึ้นใหม่ เป็นอาคาร 2 ชั้น ด้านล่าง เป็นห้องพักสำหรับพระภิกษุ ส่วนด้านบนเป็นห้องสำหรับเก็บพระไตรปิฎก หลังคาเป็นโครงสร้างคอนกรีต เป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดยื่นยาว เครื่องถ่ายของเป็นช่อฟ้ามอญ ไบระกา หางหงส์ เป็นปูนปั้นทาสีขาว ส่วนหน้าเป็นธรรมจักร

ภาพที่ 4.40 หอพระไตรปิฎกวัดพระยาทำ

ภาพที่ 4.41 หอพระไตรปิฎกวัดกุหาสวรรค์

4.4.4 วัดคูหาสวรรค์

วัดคูหาสวรรค์ พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางจาก แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ภายในวัดประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหอพระไตรปิฎก วัดคูหาสวรรค์ เป็นวัดโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา และได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 สำหรับหอพระไตรปิฎกนั้นเดิมเป็นอาคารเก่าอยู่ในเขตพุทธาวาสแต่ทรุดโทรมมากและทำการรื้อถอนไปและสร้างใหม่เพื่อเฉลิมฉลองพระราชพิธีมหามงคลพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2544

รูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนปลุกสร้างกลางสระน้ำ รูปแบบเลียนแบบหอพระไตรปิฎกแบบเก่าคือ เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ เสาเป็นเสากลมฉนวนและเสาปิดทองประดับกระจกสีส่วนบานประตูทำเป็นลายประดับมุข หลังคาเป็นหลังคาลาด 2 ชั้น มีกันสาดยื่นยาวโดยรอบส่วนเครื่องลายองประกอบด้วย ซ่อฟ้าเป็นนก ไบระกา และหางหงส์ เป็นหัวนาค ส่วนหน้าบันทำเป็นตรารัชมังคลาภิเษก ปิดทองและประดับกระจกสี

4.4.5 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ริมถนนบวรนิเวศ และถนนพระสุเมรุ แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ

ประวัติหอสมุด สถานที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่เดิมนั้นตั้งอยู่ที่ตึกหอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาคณะกรรมการพิจารณาเห็นว่า สถานที่แห่งนี้คับแคบขยายขยายได้ยาก ไม่เพียงพอที่จะรองรับกับจำนวนพระนักศึกษาที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้คณะกรรมการจึงดำเนินการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นมาหลังหนึ่งภายในวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นอาคารทรงไทย 3 ชั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 เมื่ออาคารใหม่นี้สร้างสำเร็จแล้ว จึงได้ย้ายกิจการของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จากตึกหอสมุดฯ มาที่อาคารหลังใหม่ เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 จนถึงปัจจุบัน¹⁰⁵

ส่วนห้องสมุดของมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้น ปัจจุบันอยู่ในชั้นใต้ดินของอาคาร กวีบรรณาลัยมีการจัดการระบบแบบห้องสมุดทั่วไป

¹⁰⁵ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พิธีประสาทปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต 2542. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุรวัฒน์, 2542

รูปแบบสถาปัตยกรรม กวี บรรณาลัยเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังฉาบเรียบทาสี ทุกห้องปรับอากาศ มีส่วนห้องสมุดอยู่ชั้นใต้ดิน ส่วนหลังคามีเครื่องลำยอง เป็น ซ้อฟ้ามอญ โบริกา และหางหงส์ เป็นปูนปั้นทาสีขาว ส่วนหน้าบันเป็นพระจุลมงกุฏตกแต่งด้วยการทาสี

ภาพที่ 4.42 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาพที่ 4.43 หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

4.4.6 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ถนนหน้าพระธาตุ แขวงพระบรมมหาราชวังเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ประวัติหอสมุด หอสมุดมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยเดิมตั้งอยู่ ณ หน้ามุขชั้นล่างตึกมหาธาตุวิทยาลัย โดยเป็นงานแผนกห้องสมุด ต่อมาทางมหาวิทยาลัยได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญบรมมหาสุรสิงหนาท เพื่อใช้เป็นสำนักงานกลางของมหาวิทยาลัยเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงย้ายห้องสมุดมาตั้งที่ศาลาการเปรียญแทน โดยให้ใช้ชื่อว่า "หอสมุดกลาง"

รูปแบบสถาปัตยกรรม ปัจจุบันหอสมุดกลางตั้งอยู่ที่ อาคารศาลาการเปรียญบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐปูนชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาซ้อน 2 ชั้น ปีกนกลดสี่ตັบมีมุขลดด้านหน้า ใต้มุขเป็นเฉลียงกว้างเป็นทางเข้า ส่วนด้านหลังเป็นเรือนขวาง หอสมุดตั้งอยู่บนฐานลักษณะเป็นฐานสิงห์ยกสูงเล็กน้อย ผนังอิฐทาสีขาวน้ำปูน ประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดแบบไทย

หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเหลือง เครื่องล่ายองเป็นช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ปิดทองประดับกระจกสี หน้าบันของจั่วด้านบนเป็นลวดลายดอกพุดตานปิดทองประดับกระจกสี ส่วนหน้าบันมุขเด็จเป็นเทพนมบนดอกบัว ประกอบด้วยลายกนก ปิดทองและประดับกระจกสี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย